

Šestá přednáška

30. března 2004

Šestá přednáška: Antropocentrismus a ekologie

Minule:

(i) Dvojí dilema

Milujeme zemi, ale jsme na ní závislí

stravování jako metafora, ale platí obecně

Jak na to:

- odmítnout ohledy, vinu: je to nutné, proto se neomlouváme
- usilovat o nevinu: vegetariánství, úsilí žít co nejméně
- hledat etiku úcty a dobré vůle

Jen celek umožňuje jedince, jen jedinec dává celku smysl

V přírodě jedinec neplatí, příroda myslí v celcích (zachování druhu)

jen civilizace umožňuje jedince (bezpečnost, obživa)

jenže jedinec se raduje, trpí, tak dává smysl celku

jak vyvážit společnou potřebu a individuální svobodu?

(ii) Z čeho pochází hodnota?

tzv. --centrismus: **teocentrismus, antropocentrismus, biocentrismus, ekocentrismus**

Bůh - člověk - život - bytí celku jako východisko hodnoty.

Dnes:

I. Antropocentrismus v ekologické etice

⇒ Jak vzniká? je „prvotní“?

Sotva: ranný člověk si je bolestně vědom, že je jen maličkou částí přírody či světa
v reflexi nachází hodnoty, přičítá je kosmu v jeho posvátnosti, tedy bohu
příklad amerických indiánů

Prvotní postoj můžeme popsat spíš jako teocentrický či „přírodocentrický“:

hodnoty prostě jsou, jejich závaznost se odvozuje z posvátnosti stvoření
Přírodní národy nerozlišují mezi Bohem a přírodou

Antropocentrismus vzniká tam, kde

- ⇒ člověk se stává prakticky pánem, žije v umělém světě, kde typický prožitek je jako střed všeho
- ⇒ odpadá vědomí Boha, ochota přijmout tradiční hodnotový systém

Pro posluchače Úvodu do etiky ZS 2004

K tomu v Evropě dochází v 17. století
Renesanční technika vytváří umělý lidský svět
Náboženské války ničí víru (nejprve chamtivost
církve, pak protest)

JEDEN KOŘEN ANTROPOCENTRISMU:

⇒ **Renée Descartes a jeho protihráč, Jan Amos Komenský**
(Cartesius a Comenius)

Descartes: Vyčleňuje rozum z přírody

Zatím co pro Komenského rozum znamená smysluplnost Božího
stvoření, pro Descarta znamená čistě matematické
uspořádání ideálních entit
tím se rozum stává dostupný pro účely přírodovědy,
Newtona

Zatím co objektivní skutečnost je čistě hmotná, jen kauzálně
uspořádaná

Představa hmotného světa *res extensa*, vyznačuje se jen
prostorovostí, a ideálního světa, *res cogitans*,
vyznačuje se čistou matematickou racionalitou

Všimněte si, ani tu, ani tam, není místa pro city:
ty se stávají „pouze subjektivní“

čili: *rozum ideální, matematický, neskutečný*
svět hmotný, kauzální, nesmyslný

Dvojí pojetí rozumu

Příklad uneseného dítěte: Zachránit Máničku za dva miliony
není „rozumné“ v účetním smyslu, ale „dává to rozum“
v lidském smyslu (ten D. neuznává)

Pro nás důležité, že pro Descarta a jeho následovníky:

⇒ skutečnost je ryze hmotná a jen kauzálně určená
to znamená zvíře, věc jsou zcela prosté hodnoty

⇒ a rozum je čistě matematický, a proto se též nezabývá
hodnotou, jen matematickým výpočtem

Vzniká představa světa jako prostého hodnoty a smyslu,
pozdějším názvoslovím svět jako surovina

Také ideologie pro kořistění: svět *leží ladem* dokud
Evropané neobdělávají, hubíme Indiány, protože
neužívají

Zároveň vzniká představa, že soucit, vážení si hodnoty, jsou
iracionální, protože rozum je jen matematický kalkul

Mimo jiné představa, že soucit s živočichy je
„antropomorfismus“, protože cítění přičítáme jen
lidem!

Descartův protihráč: Komenský

*Svět stvořený Bohem, proto má svůj smysl: poznávání nejen
kalkul, nýbrž hledání smyslu (Renesanční pojetí, na př.
hledání trojice jako výkladu; negativní stránka: podléhá
šarlatánům)*

Pro posluchače Úvodu do etiky ZS 2004

Lidský úkol: ne kořistění, nýbrž šlechtění (osvícenské pojetí) - především mezilidských, druhotně i mimolidských záležitostí

Cartesius a Comenius představují dva druhy rozumu a tak i dva druhy antropocentrické etiky

⇒ **DRUHÝ KOŘEN ANTROPOCENTRISMU:**

Immanuel Kant (jeho protihráč, Bentham)

Kant v *Základech metafyziky morálky*:

člověk z části živočich, pohnutky sensuální - sklony a city - a rozum je jen jejich nástrojem. Jenže člověk je schopen i morálních počinů, ve kterých je veden čistým rozumem

Jen to jsou činy svobodné, protože v nich nepodléhám přirozenosti, nýbrž volím jen z úcty k morálnímu zákonu

Jde o to, že jen svobodné činy je možné hodnotit jako dobré či zlé a jen rozum - schopnost nahlédnutí ideálního morálního zákona - umožňuje jednat svobodně, ne pod tyranii tělesných pohnutek.

To znamená, že jen rozumové bytosti jsou schopné svobody a tudíž jen rozumové bytosti jsou schopné dobra a tedy úcty k důstojnosti.

Bytosti ne-rozumové - přirozené národy, ženy (?), děti, zvířata - nejsou hodné úcty. Hodnota a tudíž morální povinnost ohedu jen k rozumu, ač nutno dodat, že rozum je tu vyšší než jedinec, člověk, tedy ne antropocentrismus v pravém smyslu.

(Kantův protihráč Jeremy Bentham:

hodnota vzniká z pocitů bolesti a slasti, tudíž každá bytost schopná trpět si zasluhuje ohled, protože radost z nebolesti, trápení z bolesti vytvářejí hodnotu.

Proto Bentham radí úcty ke všem citícím bytostem, zatímco Kant považuje ohled k nerozumovým bytostem za osobní zálibu: nemůžeme vůči nim mít morální povinnosti.)

Tak vzniká tzv. panský postoj k světu:

Představa, že člověk je pánem, nežije autenticky, pokud nepanuje:

Tak Nietzsche, kult síly, představa panského národa, aristokratického člověka.

(Viz též Patočka v *Co jsou Češi?*:

pánem jen ten, kdo pohrdá smrtí, proto panské momenty v českých dějinách jsou momenty velkých vladařů, ale také společenství otřesených)

To se promítá do ekonomiky: pocit povinnosti podmanit svět, zabydlit ho, zužitkovat: když o půdu zájem vlci i lidé,

Pro posluchače Úvodu do etiky ZS 2004

vyhubit vlky, když rančeři i bisonové, postřílet bisony, „zusušlechnout“ ostatním drátem – prostě být pány světa.

Odtud představa, že antropocentrismus se rovná egoismu, prosazování krátkozrakých lidských zájmů

Jenže již v první polovině XX. století se ukazuje, že panský postoj ničí pána stejně jako raba (a před tím Hegel!)
příklad bisonů: kde nejsou, z travnaté savanny se stává poušť. Rančeři se domáhají umělého zavlažování, hnojení, vede v dohledné době k desertifikaci nedostatkem vody:

→ S ničením přírody člověk ničí i předpoklady svého života proto, egoismus není v zájmu člověka jako druhu

I kdyby byl antropocentrismus oprávněný, krátkozrakost není.

PROTO ZCELA ODLIŠNÁ PŘEDSTAVA ANTROPOCENTRISMU:

zachraňte přírodu pro dobro lidského druhu!

Zdroje morálního (oproti kořistnickému) antropocentrismu:

⇒ **Biolog Sir Charles Sherrington, *Man on his Nature***

Sherringtonův argument: Jak vstupuje hodnota do světa?

Tradiční argument: to, že je svět smysluplně uspořádaný, je důkazem Boží přítomnosti či úmyslu (Paley) tudíž hodnoty

Jenže Sherrington uvádí příklady uspořádání:

vosa, která bodne housenku na sedmi přesných místech, aby žila a trpěla; důmyslné uspořádání životního cyklu malarie, s nesmírným utrpením

To jestli stvořil Bůh, musí to být démon, který má potěšení z utrpení

Proto Sherrington: teprve člověk jako zdroj hodnoty, schopnost soucítění je nejvyšší hodnota, podle té řídit věci lidské)

⇒ **Podobně Annie Dillard(ová), *Pilgrim at Tinker Creek***

Popis nesmírného utrpení v přírodě

Živočich, který vysává žábu, kočka si hraje s myší, kojotí žerou ovci, aniž by ji zabili, každý živočich je pošramocený

Život je stálým bolestným unikáním smrti

Kudlanka nábožná, která žere partnera po oplodnění

K tomu otázka, proč nás příroda obdařila schopností soucitu?

(Proto Dillardová: *stoický přístup: soucit je zdrojem všeho utrpení: soucítění, avšak přijmout to jako lidskou zvláštnost*)

Pro posluchače Úvodu do etiky ZS 2004

⇒ **Sherrington, Dillardová: příroda o sobě není dobrá ani zlá, jen naprosto bezcitná**

To platí i o vyšších živočiších, kteří sledují jen

„zákon smečky“: pudové instrukce

Nejsou „sobečtí“, dovedou se také obětovat

Nemají vůbec zájem na tom či onom, jen automaticky provádějí, co příroda velí

(Všimněte si, to je čistý, jednoznačný **Descartes!**)

Teprve člověkem vstupuje do přírody jiný rozměr, schopnost soucitu - člověk je bytost schopná lítosti nad utrpením

Tu už pohnutkou není automatismus, nýbrž vyšší nadhled:

Schopnost jednat pro dobro druhého

Schopnost jednat z ideálních pohnutek

(Všimněte si, to zas je jednoznačný **Kant!**)

S člověkem, schopností nahlédnout vyšší pohnutky, vstupuje do světa altruismus - a tudíž také schopnost jednat pro dobro přírody,

zatím co čistě přírodní/přirozené bytosti jednájí jen pro vlastní dobro!

Z toho jiné pojetí antropocentrismu

Antropocentrismus neznamená řídit se lidskými zájmy, nýbrž podřídít naše jednání lidským, tj. morálním kategoriím

To je etika vznešeného lidství

Zatím co vlk se řídí jen pudem, člověk je schopen se řídit morálním zákonem a tudíž jednat pro dobro vlka!

Přesněji: Nejde o dobro vlka, nýbrž o dobro *dobra*, hodnoty, kterou člověk vnáší do světa.

Egoismus není „přirozený“. Je to vrchol dehumanizace:

člověk konzumní se stává nižším druhem, ztrácí schopnost lidskosti, tj. jednání v zájmu lidstva, ne jen jednotlivých lidí, a v zájmu lidstva v nejširším smyslu

II. Debata o konsumerismu

je v tomto smyslu antropocentrismu čistě **vnitroantropocentrická** debata: jde o to lidsky a rozumně rozhodovat

➔ **Konsumerismus:** představa, že smyslem všeho žití je udržování života při životě, tedy stále **stupňování spotřební úrovně** které jsme navykli považovat za „pokrok“, jenže neslouží dobru člověka, jen krátkodobým zájmům výrobce a je katastrofické

Pro posluchače Úvodu do etiky ZS 2004

⇒ Jan Keller, *Až na dno blahobytu*, a Albert Gore, *Země na misce vah*

Gore: u základu každé společnosti jsou metafory, příběhy, jimiž společnost popisuje své sebezporozumění
 Jednou takovou je představa, že člověk je pánem tvorstva, druhou že je nákazou země, globální AIDS - a tudíž jediné řešení je zbavit zemi člověka

Potřebujeme jiný příběh, který se nezakládá na matematické racionalitě nýbrž na schopnosti soucítění

Naše civilizace uniká bolesti a s ní i cítění toxikománií - alkoholem, drogami, ale nejzákladněji konzumem
 nesmyslnosti svého bytí čelíme tím, že si jdeme něco koupit

stejně jako s drogami, podporují nás v tom prodejci této drogy: utrácejí miliardy za reklamu, abychom se přesvědčili, že je nutné konzumovat

Mezi následky patří prudký vzestup duševní a společenské labilitity - nechceme si ji přiznat, tak vytváříme mýtus o naplnění konsumem

Avšak podle Gora **problém není v lidech, nýbrž ve struktuře civilizace**: Co odměňujeme, čeho si vážíme

Proto není třeba měnit lidi - marný úkol - nýbrž pravidla soužití:

Oprostit se od toho, co podporuje konsumní toxikomanií

III. Dobrovolná skromnost

⇒ Duane Elgin, *Dobrovolná skromnost*, kterou popisuje Schrader-Frechettová. Jde o zásadní obrat v orientaci ke světu: vážít si ne toho, kdo má víc, nýbrž toho, kdo se dovede obejít s míň:

vědomě volit menší spotřebu

Jet vlakem, ne autobusem, obědovat ve čtyřce, ne v jedničce, jíst prostou stravu, ne paví jazýčky či ondatří stehýnka v rosolu, jít na procházku lesem, ne řídit se bourákem po dálnici

Argumentace pro dobrovolnou skromnost:

⇒ **morální**: od pradávna lidé vědí, že člověk snese mnoho smysluplného strádání, pramálo nesmyslného nadbytku. Snáze vejde velbloud uchem jehly než bohatý do království Božího

Nadbytek je prostě vulgární, oplzlý, a kontraproduktivní:

totiž pokud považujeme „mít víc“ za smysl života, nikdy nemůžeme mít dost, dosáhnout uspokojení.

Pro posluchače Úvodu do etiky ZS 2004

Působí jen v momentu zvýšení, brzy potřebují novou dávku

- ⇒ **sociální argument:** konzumerismus vede k celosvětové polarizaci těch, kdo mají, a těch, kdo strádají
 Ve třetím světě vznikají vrstvy nesmírného bohatství a zoufalé bídy, pak demokracie není možná, protože zámožní musí bránit své výsady (totéž tam, kde výsadou je moc)
- ⇒ Terorismus jako následek bezvýhodného zoufalství: ano, můžeme přitlačit chudé ke zdi, ale budeme toho litovat.
 - ⇒ Zbídačení zemí třetího světa:
 kácení lesů nebo těžba zlata, s následky kyanidové otravy
 Proč? Země třetího světa samy z toho nic nemají, užitek proudí jen do prvního světa
- ⇒ **ekologický argument:** polarizaci není možno řešit zobecněním blahobytu
 Při dnešní lidnatosti země by neomezený vzestup znamenal katastrofu nejen zvýšením spotřeby, ale také výplodem odpadu (včetně jaderného)
 A Kant varuje: co se nedá zobecnit, není dobré! (viz první verze morálního zákona)

Proto návrh: dobrovolné skromnosti

Prostě odmítnout, říci ne. Neopatřím televizi, protože nechci vystavovat děti reklamě. Budu s nimi hrát loutkové divadlo. Nekoupím auto, budu s dětmi chodit na procházky
 Nekoupím boty, když staré slouží. Budu užívat makalaturu

Hledat naplnění ve spokojenosti, ne ve stálé touze

Argumenty proti dobrovolné skromnosti:

- ⇒ člověk už je jednou takový, musí chtít víc
 není: to je znak exotiků, avšak exoticismus, který k tomu vede je vymanění se pudům a to znamená svoboda, schopnost volit
 Lidé jsou schopní spokojenosti
- ⇒ nic to nepomůže, chudí a bohatí vždy byli:
 Nikoliv: polarizaci vytvářím svou náročností, třetí svět napodobuje naše jednání. Jak můžeme chtít, když dáváme příklad?
 samohyb vede ke zkáze: právě rozhodnutím pro skromnost se bráním samohybu,
- ⇒ přivodil by krizi, pokles spotřební úrovně
 pokles třeba, ale ne nutně krizi, pokud se soustředíme na vyrovnání po celém světě

Pro posluchače Úvodu do etiky ZS 2004

(to byla tzv. mírová dividenda, zbrojovky si vynutily stálé zbrojení, na které jsou lidé ochotní přijmout zadlužení)

Jde stále o antropocentrický přístup:

Hodnota vzniká přítomností člověka

Ekologická krize je následek špatného pochopení našeho lidství, čelíme jí lepším pochopením:

že vrcholem lidství je schopnost altruismu, ne sobectví našeho druhu

Oproti přirozenému sobectví stavíme stejně přirozenou schopnost soucitu

